

Halvannan hyllmeter
finlandssvensk historia
– skriven medan den ännu pågår

SFV-Kalendern 125 år

DE FANNS JU ALLTID där i bokhyllan, SFV:s kalendrar. I mitt barndomshem, i mina morföräldrars hem, på sommarstugan – och sedan länge också i mitt eget. En sann institution, med andra ord. Och en obruten tradition i mer än ett sekel som givit oss finlandssvenskar såväl kunskap och information som identitet, samhörighet och självkänsla.

Situationen är nämligen säkert densamma i många andra hem runtom i Svenskfinland. Kalendern, och kring sekelskiftet också de folkskrifter SFV gav ut, har varit centrala inslag i det finlandssvenska hemmet. ”Näst efter Bilen, psalmboken och almanackan den vanligaste boken i ett finlandssvenskt hem”, som det brukat heta i tidigare återblickar över SFV:s historia.

Hur det är i dagens svensk- och tvåspråkiga hem vet jag inte, men jag förmodar att kalendern inte längre intar den centrala plats den tidigare haft. Och att många,

alltför många, i samband med flyttningar, arvsskiftet och hustömningar har slängt iväg just denna hyllmeter. Och det är synd, för den innehåller ett stort mått av värdefull information. Somt är givetvis förlegat, men sammantagna ger kalendrarna en fascinerande inblick i tider och sätt att resonera som redan är historia. Dessutom finns där helt ovärderliga inslag, som den obrutna traditionen med nekrologer och minnesrunor, en genre som länge legat för fåfot i våra dagstidningar men på sistone glädjande nog visat tecken på att kvickna till.

En imponerande mängd text

Redan kvantitativt är mängden text i de samlade kalendrarna imponerande. I sin tillbakablick på 100 år av SFV-kalendrar 1986 går **Gösta Cavonius** fram med måttstickan i sin bokhylla och kommer till att de fyller 116,5 cm, med totalantalet 20 405 sidor. I jubileumskalendern 2006 (då den fyl-

ler 120 år) hakar **Olle Spring** på, och tillfogar de senaste årens saldo: 3 678 sidor och 28 cm. Till vilket jag alltså nu, t.o.m. kalendern 2010, ytterligare kan tillfoga 978 sidor och 6 cm. Sammanlagt alltså 25 061 sidor och 150,5 cm i bokhyllan.

Det gör i snitt drygt 200 sidor, varje år, i 125 års tid, mellan 1886 och 2010. Fast helt obruten är kedjan strängt taget inte: av någon orsak saknas faktiskt ett år, dvs. 1976, vilket man kompenserade genom att följande år ge ut en kalender som omfattade åren 1976–1977. En delorsak kan ha varit den renovering som SFV-huset på Annegatan vid den tiden genomgick.

En imponerande mängd text, som sagt, som ger en utomordentlig bild av hur det finlandssvenska samhället har förändrats. Eller som Olle Spring formulerar det i sin återblick på de senaste decenniernas kalendrar år 2006: ”Det är historia – med betoning på Svenskfinland – som skrivits medan den har pågått”.

Tidigare tillbakablickar

Det här är alltså långtifrån första eller enda gången SFV-Kalendrarna blir föremål för tillbakablickar och försök till sammanfattande analyser. Dylika har gjorts flera gånger förr.

Den första gjordes i kalendern 1912, av dåvarande redaktören **Petrus Nordmann**, då kalendern utkom för 27 gången. Något Nordmann motiverade med att en dylik genomgång aldrig tidigare hade företagits, och ”den nuvarande redaktören till tryck befordrat 25 årgångar av kalendern”.

Följande korta återblick görs av **Einar Pontán** i kalendern 1935, över de första 50 åren. Han återkom år 1957 med en diger 75-årskrönika över SFV, vilket gjorde att den årgången blev den mest omfattande hittills. Och 1986 bidrog Gösta Cavonius med en artikel om kalendrarna till SFV:s hundraårsjubileum, utöver den om-

fattande historik i bokform han gjorde över SFV (Cavonius 1982). Och sist alltså en betraktelse av Olle Spring i kalendern 2006, då den fyllde 100 år, kompletterad med en nytryckning av Cavonius artikel från 1986.

Därtill kommer att SFV:s publikationer givetvis också varit föremål för kommentarer i de sammanfattningar och återblickar som gjorts i samband med moderorganisationens olika jubileer. Det skiljer ju bara några år mellan de två (SFV 1882 och kalendern 1886), vilket gör att jubileerna följer tätt på varandra. Sammanfattande artiklar om SFV och dess skrifter har ingått i kalendern 1892 (10 år), 1902 (20 år), 1915 (30 år, med komplett innehållsförteckning), 1932 (50 år), 1972 (90 år), samt alltså Cavonius SFV-historik från 1982 (100 år).

Därtill bör man nämna de två systematiska förteckningar som gjorts över SFV:s publikationer. Den första omfattar tidsperioden 1882–1932 och är uppgjord av **Carl-Rudolf Gardberg**, medan den andra utöver dessa för fram bibliografin t.o.m. år 1957, då SFV fyllde 75 år. Den senare förteckningen är sammanställd av Einar Pontán (Cavonius 1982, 203).

Det finns alltså redan en hel del. Vad kan man egentligen bidra med? Närmast kanske ett övergripande perspektiv, och personliga reflexioner. Vad har man skrivit om, hur har kalendern under olika tider utformats, och vilken har dess betydelse varit för det finlandssvenska samhället? Och det uttryckligen under hela 125-årsperioden, eftersom de äldre återblickarna inte går fram till i dag, medan de nyare återblickarna endast behandlar de senaste decennierna.

Tillkomsten

Här är inte rätta platsen att göra någon mera djuplodande genomgång av de stämningar som rådde i Finland under slutet av 1800-talet, och som ledde till grundandet av inte bara kalendern utan också dess utgiva-

re Svenska folkskolans vänner. Intrasserade kan lämpligen bekanta sig t.ex. med Cavonius 100-årshistorik och Pontáns 75-årshistorik. Ett annat ymnighetshorn när det gäller hela den här tidsperioden är **Axel Lilles** monumentalverk ”Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse” (Lille 1921). Några svepande formuleringar torde ändå vara på sin plats.

Hela 1800-talet hade ju, sedan Finland 1809 blivit en del av tsarfurstendömet, varit en period av nationellt uppvaknande. En på många sätt aktiv period som präglades av målmedvetna förberedelser inför den dag Finland skulle framträda som självständig nation. En kamp som på många sätt symboliserades av Finlandsavdelningen på världsutställningen i Paris år 1900 (f.ö. beskriven i en artikel i kalendern 1900), som väckte berättigad uppmärksamhet, med sin starkt nationalromantiska bildkonst, arkitektur och musik.

Det nationella uppvaknandet var ju långtifrån smärtfritt, inte bara på grund av den ryska överhetens reaktioner, utan också för att befolkningen internt (eller åtminstone eliterna) var tudelad, med språket som den stora skiljelinjen, vid sidan av klassfrågan. Och att märka är att skiljelinjen mellan fenomaner och svekomaner inte gick mellan finsk- och svenskspråkiga utan delvis inom den svenska befolkningen – en uppdelning som fortfarande gör sig gällande bland finlandssvenskarna. I det sena 1800-talets ofentlighet syntes denna skillnad t.ex. i den tidvis fräna polemiken mellan ”Dagbladister” och ”Vikingar”, där de liberala kretsarna kring det tvåspråkigt inriktade Dagbladet ställde sig mot de svensksinnade kretsarna kring tidningen Vikingen.

Den senare lades ner år 1874, men de svekomanska idealen fördes vidare i en rad nya lokaltidningar, bl.a. Östra Nyland, grundad 1881. Den kom under en kort tid att fungera som det främsta språkröret för de svensk-

sinnade idealen, tills Axel Lille två år senare grundade Nya Pressen i Helsingfors (Rosenberg 2011).

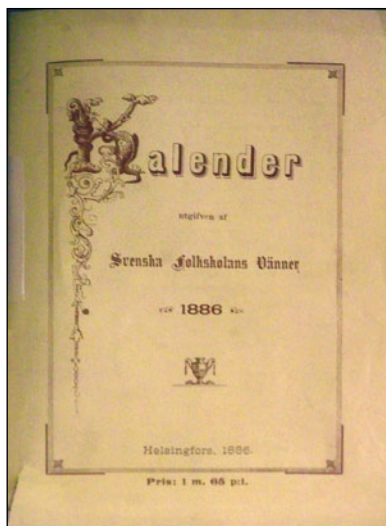
Kretsarna kring SFV, däribland Lille, hörde tveklöst till de svensksinnade och bygdesvenst orienterade. Bildandet av SFV var ju bara ett av de många uttrycken för det systematiska institutionsbygge med parallella organisationer på svenska som då skedde. I SFV:s fall med det dittills tvåspråkiga men i praktiken finska Kansanvalistus-seura som utgångspunkt. Som SFV:s ordförande **Ann-Mari Häggman** konstaterade i sitt hälsningstal vid SFV:s 125-årsfest 2007 (återgivet i kalendern 2007) ställdes den framväxande nationen under 1800-talet för två utmaningar: dels att väcka nationalkänslan, dels att höja medborgarnas kompetens, dvs. bedriva folkbildande verksamhet.

Och med den språkliga uppdelning som blev allt tydligare mot slutet av 1800-talet kom den förstnämnda utmaningen alltså att resultera i en nationell väckelse på två ben, i språkligt uppdelade organisationer.

Utgivandet av en egen kalender var aktuellt redan vid SFV:s grundande 1882, men det skulle dröja några år innan den första ”Julkalendern” gavs ut, i februari 1886 (antagligen för att man var upptagen med utgivandet av serien folkbildande skrifter, varom mera nedan; jfr Pontán 1957, 202). Redigeringen av den första kalendern sköttes av styrelsemedlemmen, professor **Fridolf Gustafsson**.

Kalendern var alltså ursprungligen tänkt att vara en ”julkalender”, men redan från första årgången föll benämningen ”jul” av någon anledning bort och ”Kalendern” blev snabbt det etablerade begreppet i våra svenskbygder. Och väl så, kan man väl säga, eftersom Julkalender skulle ha gett delvis fel associationer.

Den första årgången omfattade 220 sidor och trycktes i en upplaga på 3 500 ex, som

Den första kalendern från 1886, med ett enkelt omslag.

delades ut gratis åt medlemmarna. Distributionen sköttes av SFV:s ombud, en organisation som snabbt växte till ett imponerande nätverk över hela det Svenskfinland som småningom växte fram. Hur omfattande nätverket har varit framgår av den matrikel över samtliga funktionärer vid SFV som fanns införd i kalendern 1972, omfattande drygt 80 sidor i petit!

Upplagan ökade snabbt och uppgick i mitten av 1900-talet till cirka 15 000, för att senare stabilisera sig kring 12 000 exemplar. Den utdelas fortfarande gratis till alla SFV:s medlemmar, även om den numera skickas ut per post.

Redaktörerna

Den första redaktören var alltså Fridolf Gustafsson. Därefter sköttes redaktörskapet i princip av föreningens sekreterare. Flera av dem har varit mycket långvariga, vilket gjort att de förmodligen starkt har påverkat kalenderns utformning. Den första av dessa den av allt att döma färgstarke eldsjäl **Petrus Nordmann**, som i

mer än 30 år verkade för SFV och fungerade som redaktör 1887–1916, varav de första åren (1887–1906) tillsammans med **Viktor Öhberg**. Ingående levnadsteckningar över Nordmann ingår både i Cavonius och Pontåns historiker.

Följande långvariga redaktör var **Einar Pontán**, som skötte uppdraget 1919–1925 (det sista året tillsammans med **Johannes Isaksson-Cederlöf**). Pontán kvarstod därefter som SFV:s ordförande ända till år 1958. Efter några år med **Joel Rundt** som redaktör (1926–1928) följde **Evert Ekroth**, som även han var redaktör i 30 år, mellan 1929 och 1960. Efter honom kom **Ragnar Mannil**, som först skötte uppdraget ensam 1961–73 och därefter biträdd av en redaktionskommitté. Från 1977 etablerades systemet med en särskild redaktionssekreterare. Den första var **Alf Snellman**, 1977–1987. Han efterföljdes av **Olle Spring**, som skötte uppdraget 1989–2009, varefter den nuvarande redaktören **Rabbe Sandelin** tillträdde.

Vilken arbetsfördelningen var under de första tiderna undandrar sig min bedömning, men man kan förmoda att redaktören/sekreteraren gjorde det mesta. Om de senaste decennierna, i praktiken fr.o.m. Ragnar Mannil på 1960-talet, torde man kunna säga att arbetet skötts av en redaktionssekreterare, i nära samarbete med kanslichefen.

Kalenderns två centrala funktioner

Vad har man då skrivit om? Den första förteckningen över innehållet i kalendrarna finns i kalendern 1915, över årgångarna I–XXX, dvs. de första 30 åren. Den är förmodligen sammanställd av redaktören Petrus Nordmann, och är indelad i följande kategorier:

- Uppsatser av historiskt och kulturhistoriskt innehåll

- Levnadsteckningar och nekrologer
- Berättelser
- Dikter
- Dramatiska arbeten
- Uppsatser rörande naturen och näringslivet
- Reseskildringar och uppsatser av geografiskt innehåll
- Medicin och hälsovård
- Uppsatser av juridiskt innehåll
- Uppsatser rörande byggnadsverk
- Uppsatser av folkloristiskt och lingvistiskt innehåll
- Lantdagar och årsöversikter
- Uppsatser av pedagogiskt och skolhistoriskt innehåll
- Årsberättelser
- Uppsatser av blandat innehåll

Bredden är alltså mycket stor. Och så har det fortsatt också efter 1915. Ser man på Nordmanns sammanställning noterar man att flera av skribenterna varit oerhört flitiga, och mångkunniga. Inte minst Nordmann själv, som personligen fr.o.m. årgång II skrev inte mindre än 69 bidrag, fördelade på åtta av ovanstående kategorier. Det gör alltså i snitt mer än två bidrag per kalender – med allt från dikter och berättelser till historiska uppsatser och sångfestreferat. Plus alla årsberättelser.

Den ofantliga bredden gör att det ter sig omöjligt att i ett kort artikelformat göra en uttömmande analys, och alla bidrag rättvisa. Jag måste nöja mig med en grov sortering, och lyfta fram de viktigaste tendenserna.

Enligt en mycket grov indelning kunde man säga att kalendrarna utöver årsberättelser, minnesrunor och andra regelbundet återkommande notiser av informativ karaktär har haft två huvudtyper av material, med var sin grundläggande funktion:

å ena sidan de utpräglade kunskapsinriktade artiklarna, med ambitionen att höja den allmänna bildningsnivån och å andra sidan det kulturellt och nationellt inriktade materialet, med avsikt att stärka den språkliga självkänslan och samhörigheten. Återspeglade just de två utmaningar det var tal om tidigare, d.v.s. det folkbildande och det nationella uppdraget.

Jag skall senare återkomma till de mindre notiserna och börjar med att i korthet redogöra för centrala drag och tyngdpunkter i de längre och tyngre texterna, utgående från ovanstående tudelning.

Kalendern som folkbildare

Det som frapperar mest när man bläddrar i de olika årgångarna är som sagt den väldiga bredden; här finns allting, från dikter och dramer till knastertorra statistiska bilagor, från skämtsamma kåserier till allvarligt sinnade lantdagsreferat, från tips om hur man underlättar husmors arbete i köket till beskrivningar av resor bland huvudskallejägare i Papua-Nya Guinea.

Tillgången till litteratur, för att inte tala om moderna medier, var ju inte alls densamma kring sekelskiftet 1800–1900 som i dag. Kalendrarna lästes därför flitigt.

Men inte bara de utan också de ”Skrifter utgifna af Sällskapet Svenska Folkskolans Vänner”, som SFV omedelbart började ge ut, med början 1883. Det blev sammanlagt 76 både mindre och större skrifter som utkom åren 1883–1915, kring alla upptänkliga ämnesområden, och som även de delades ut gratis till föreningens medlemmar. Redan före det hade Nyländska avdelningen vid Helsingfors universitet en tid gett ut sitt ”Pennbibliotek”, dvs. småskrifter kring olika ämnen, och som av namnet framgår för en ringa penning. Bildningsbehovet var enormt i den framväxande nationen, och entusiasmen bland landets intellektuella stor när det gällde att sprida kun-

Det första häftet av de folkbildande Skrifterna, från 1883. Något överraskande en levnadsteckning över den amerikanske presidenten **JAMES A. GARFIELD**, skriven av **KARL GRÖNLUND**.

skapen i vida kretsar.

Som Cavonius konstaterar i sin historik fyllde SFV:s folkskrifter ett verkligt behov och lästes mycket. Också jag har i min bokhylla på sommarstugan ett försvarligt antal av dem (liksom ett stort antal av de äldsta kalendrarna), ett minne från dess första sommargäst, juristen **Arne Cederholm**. En aktiv adelsman och Kagalen-aktivist som för övrigt själv kring sekelskiftet medarbetade i några nummer av kalendern. (T.ex. 1888 en artikel om likbränning, som Cederholm själv förespråkade.)

Dyrtiden i samband med första världskriget gjorde, som Einar Pontán konstaterar, att framställningskostnaderna hela tiden steg. Man ville därför säkerställa att medlemmarna fick åtminstone kalendern. **Hannes och Hedvig Gebhards** bok "Huvuddragen av andelsverksamheten i Finland", tryckt 1915 som häfte nr 76, blev därför den sista (Pontán 1957, 201).

År 1919 gjorde man inom SFV visserligen ett nytt försök att utge mer omfattande skrifter, nu i samarbete med Söderström & Co förlagsaktiebolag, under beteckning-

en "SFV:s skrifter, ny följd". Det blev emellertid bara sju titlar, åren 1919–1927. Huvudorsaken var att försäljningen inte blev den förväntade, och företaget därför blev olönsamt. Einar Pontán anger misslyckade val av skrifter som orsak till missräkningen: "Det var icke lyckligt att den [dvs. serien] inleddes genom de rätt tunglästa tre första arbetena." (Pontán 1957, 202; jfr Cavonius 1982, 207).

Exemplar av såväl Skrifterna som Pennibiblioteket brukar ofta finnas i gamla hem, och det är att hoppas att de inte åker ut i samband med att folk rafistulerar i sina hyllor. De är nämligen ett fascinerande stycke kulturhistoria. Eller för att citera Pontán: "Både till innehåll och form står flere av SFV:s skrifter högt och vore förtjänta av att icke bli helt förgättna." (Pontán 1957, 200)

Men tillbaka till kalendrarna och deras folkbildande funktion. Man har, kan man gott säga, sedan starten haft tillgång till, och anlitat, de bästa tänkbara skribenterna för ändamålet, varav många varit knutna till SFV. I dag talar man inom universiteten om den "tredje uppgiften", dvs. den samhällstillvända, men i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var den uppgiften självskriven. De flesta skriver också föredömligt enkelt och lättfattligt.

Jag skall nedan återkomma till den typ av folkbildande artiklar som mer eller mindre tydligt sammanhänger med den finlands-svenska mobiliseringen, och skapandet av en samhörighet på språklig grund. Gränsdragningen är givetvis svår eftersom många av de faktabaserade artiklarna, t.ex. kring olika historiska och kulturhistoriska ämnen, ofta har en språkpolitisk dimension.

Detsamma gäller givetvis alla de olika artiklarna kring folkkulturen och alla dess yttringar. För att inte tala om de skönlitterära bidrag som ofta förekommit, med allt från kortare berättelser och dikter till hela pjäser. Också dessa har ofta haft en delvis

"Papuankvinna bärande en börda". Ur **GUNNAR LANDTMANS** artikel "En tysk hjälte i Nya Guinea", 1921.

språkpolitisk referensram och klangbotten. För att inte tala om alla de artiklar som berört SFV:s kärnuppdrag, dvs. utbildningen, både den grundläggande och den fria bildningen. Med början redan i det första numret 1886 och dess artikel om folkhögskolan i Skandinavien har kalendern hela tiden aktivt följt med och bidragit till uppbyggnaden av den svenska bildningssektorn i Finland.

Men också andra samhällssektorer och vetenskaper har varit rikt företrädna i kalendern. Till dessa hör t.ex. de ofta underhållande artiklarna om resor i andra länder och kulturer. Man fäster sig t.ex. vid de texter som är skrivna av antropologerna **Gunnar Landtman** och **Rafael Karsten**, varav åtminstone den förre länge hörde till de aktiva inom SFV, och själv bidrog med flera

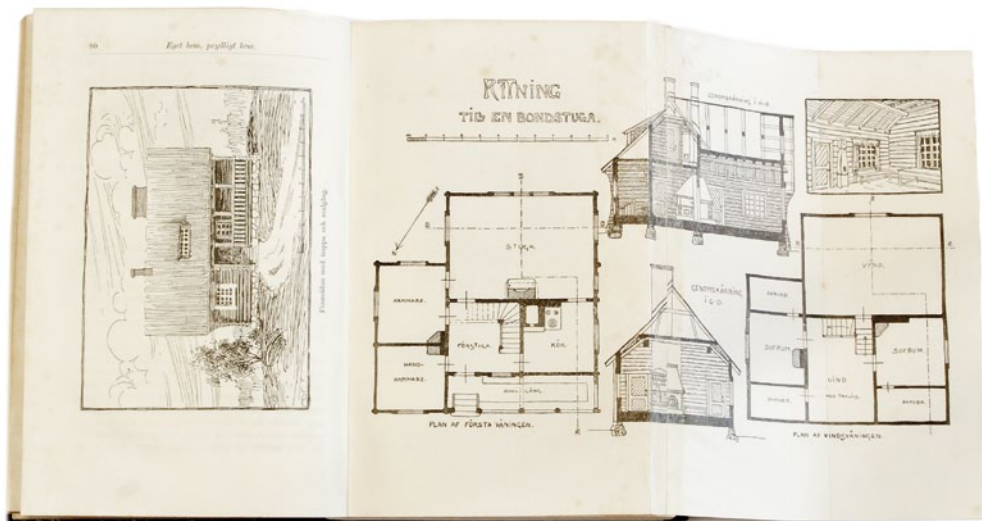
texter på olika områden.

Det svenska Finland hade ju under 1900-talets första decennier privilegiet att inom sin krets härbärga flera internationellt kända antropologer, och bl.a. ovanstående bidrog med artiklar som i sin exotism säkert fascinerade läsarna. Landtman gjorde flera uppmärksammade resor bl.a. till kannibalstammar i Nya Guinea, medan Karsten gjorde motsvarande forskningsresor i västerled, bland huvudskallejägare i Amazonas.

Men vi hade också många framstående biologer och andra naturvetare, som även de flitigt medverkade. De som regelbundet läste kalendern blev alltså förhållandevis insatta i allt från hönskötsel och rotfruktsodling till skogsbruk, skadedjursbekämpning och trålfiske. För att inte tala om alla de praktiskt inriktade och informativa artiklarna kring medicin och hälsa samt juridik och lagstiftning.

Även om de direkt politiska händelserna, som Cavonius konstaterar (1982, s. 212), oftast fått träda i bakgrunden (i början säkerligen på grund av censuren) ingick under de första decennierna politiska återblickar i form av regelbundna lantdagsreferat. Det var ju oroliga tider man levde i, och även detta återspeglas i kalendern.

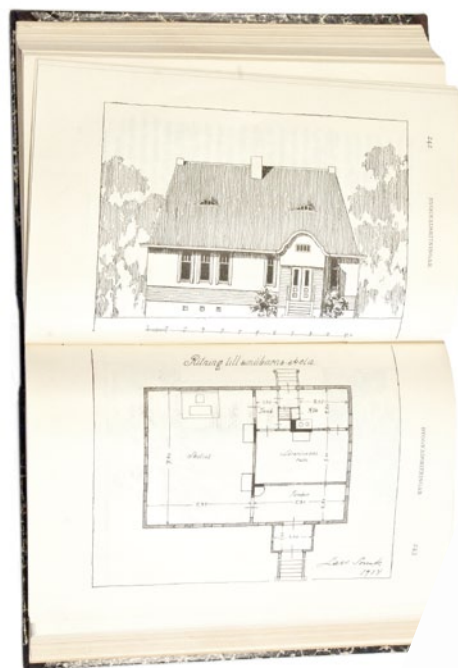
Men kalendern innehöll också, framför allt under de första decennierna, många helt praktiskt inriktade artiklar. Roande är t.ex. den mycket detaljerade artikeln om simkonsten i kalendern 1903, med utförliga illustrationer. Fascinerande i sin konkretion är också artiklarna med modellritningar, med tillhörande kostnadsförslag, som ingått när det gäller att bygga dels en "bondstuga", dels en "småskola på landet". Den förra i kalendern 1903, under rubriken "Eget hem, prydligt hem", med ritningar av arkitekten **Blenda Nyberg**. Den senare 1914, med en ritning av **Lars Sonck**. Redaktören Petrus Nordmann noterar att Sonck gjort

Ritning till en bondstuga, ur "Eget hem, prydligt hem", 1903.

Ur artikeln "Litet om simkonsten" av **OSKAR EKMAN**, 1903.

Byggnadsritningar för en småskola på landet, av **LARS SONCK**, 1914.

arbetet gratis, och tillägger: "Därutöver har herr Sonck välvilligt förklarat, att han, utan att några kostnader påföras vederbörande, gärna skall lämna upplysningar, i de fall att ritningarna komma till användning vid byggen och råd önskas." En generös gest man knappast kan förvänta sig av en känd arkitekt i våra dagar!

Det vore för övrigt intressant att veta om det alls byggdes någon bondstuga eller småskola utgående från dessa ritningar. Bägge är nämligen väldigt smakfulla.

Apropos arkitektur kunde man också lyfta fram den intressanta bäge som finns mellan den första kalendern 1886 och den senaste från 2010. I den förstnämnda ingick presentationer med bild av två nybyggen i Helsingfors: dels det nya folkskolehuset på Annegatan, dels den nya byggnaden för konst och konstflit (sedermera Ateneum). Medan temat i fjolårets kalender var arkitektur och skönhet.

Det nya Ateneum presenteras, 1886.

SIGNE BÄCKSTRÖMS tips för hur husmödrarnas arbete kan underlättas, 1947.

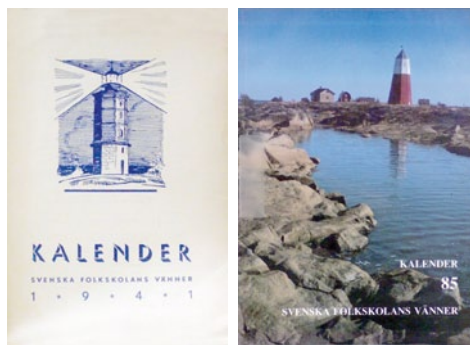
Mycket konkreta är också de råd angående hushållet som ingick i några kalendrar, signerade **Signe Bäckström**. Både 1947 och 1949 medverkar hon nämligen med detaljerade och illustrerade beskrivningar av hur husmors arbete fr.a. i köket kan underlättas. Också den kunskapen får man förmoda att omsattes i många finlandssvenska hem.

En speciell kategori av texter är de rent siffermässiga av typen statistiska bilagor. Sådana fanns det ofta av i de första årgångarna. Åren 1914 och 1915 satsade man speciellt stort och hade i slutet en hel statistikavdelning. 1915 svälde bilagan till hela 43 sidor, med statistiska uppgifter från olika samhällsområden. Bilagor av den omfattningen blev av allt att döma alltför arbetsdryga och kostsamma, eftersom de inte längre återkom.

Kalendern som finlandssvensk fyrbåk

Sedan det andra benet. Hela Svenska folkskolans vänner som organisation har ju sedan begynnelsen varit en av hörnstenarna i det bygge vi kallar Svenskfinland. Till det hör inte bara folkskolorna och den fria bildningen utan också allt det kulturarbete i vid mening som bidrar till att skapa och stärka den språkliga identiteten, såsom sång och musik, konst och litteratur.

All denna finlandssvenska kultursträvan sätter givetvis sin prägel också på kalendrar-

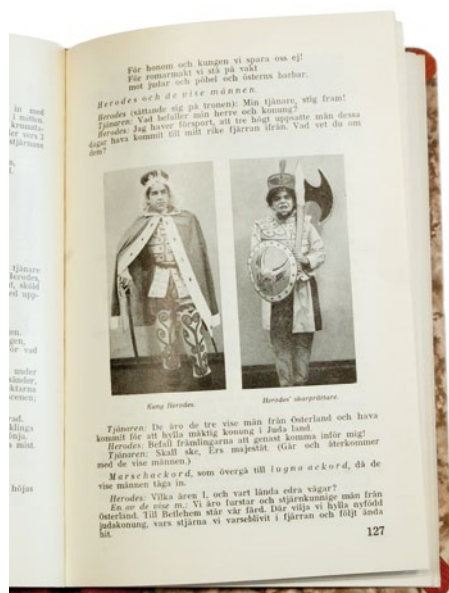

Fyrbåken som finlandssvensk symbol, kalenderomslag 1941 och 1985.

na, där inslagen av material kring centrala finlandssvenska traditioner och institutioner alltid varit stort. Och apropolis mellanrubriken; fyrbåken som konkret symbol har ett par gånger figurerat också på kalenderns omslag. Första gången krigsåret 1941, då pärmen pryds av en tecknad fyr som torde vara Söderskär utanför Pöytä. Och andra gången 1985, med Hällgrunds fyr utanför Nykarleby.

Som något av ryggraden i kalendrarnas språkliga väckelsearbete kan man betrakta de regelbundet återkommande referaten från de finlandssvenska sångfesterna, med början i den första sångfesten i Ekenäs 1891, utförligt refererad i kalendern 1891. Dessa finlandssvenska stormönstringar, som uttryckligen till en början organiserades av SFV, har alltid utgjort milstolpar i den finlandssvenska mobiliseringen. Under lång tid var referaten synnerligen detaljerade, med kompletta program, festtal etc., vilket gör dem till rika källor att ösa ur för alla intresserade av hur den finlandssvenska samlingsrörelsen vuxit fram och utvecklats. En sammanfattande artikel om sångfesternas historia och ursprung finns i kalendern 1966.

Till de starkt identitetsskapande artiklarna hör givetvis också, vilket redan tidigare konstaterades, alla de som berör folk-

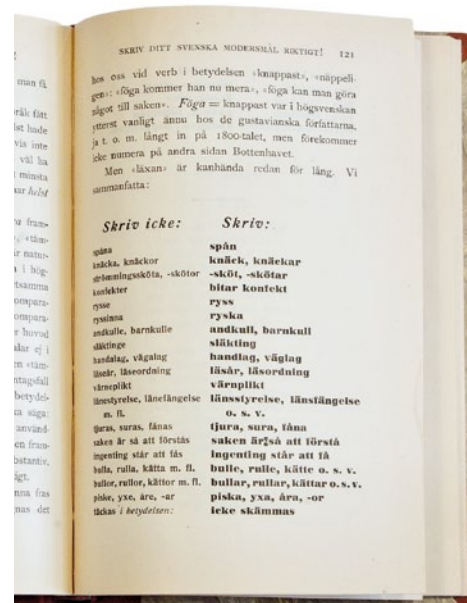

Så skapas en tradition; stjärngossar i kalendern 1936.

kultur och folkdiktning. Också de har varit många under åren. Liksom det skönlitterära materialet.

Av det sistnämnda dominerar dikter, berättelser och dramer under de första decennierna, medan man under de senaste decennierna fr.a. fäster sig vid den regelbundet återkommande publiceringen av vinnande bidrag i Arvid Mörne-tävlingarna, vartannat år med lyrik och vartannat år med noveller som tema. De infördes första gången i kalendern 1988, och förekom sedan varje år till 1997. Att de därefter upphörde berodde förmodligen på att de i stället började ges ut i bokform av Schildts förlag.

En helt annan och mer praktisk typ av identitetsbyggande utgör de artiklar som detaljerat återger olika sedvänjor. En sådan är artikeln om stjärngossetraditionen i kalendern 1936, med komplett manus, noter och illustrativa fotografier. Man kan bara föreställa sig hur många lärare i våra folkskolor som haft den som utgångspunkt i

Ut med alla finlandismer! **HUGO BERGROTHS** pekpinnar 1911.

planeringen av skolans julfest. Vi glömmer ju lätt att de förhållandevis enhetliga traditioner vi fortfarande följer, t.ex. i skolornas julfestformulär, någon gång har uppkommit, och kanske haft just kalenderns konkreta anvisningar som förebild.

Av de språkvetenskapligt inriktade artiklarna kan man nämna den språkriktighetsserie under rubriken "Skriv ditt svenska modersmål riktigt!" som ingick i flera årgångar i början av 1900-talet, skriven av **Hugo Bergroth** (ofta enbart med signaturen -r-). Till tonen relativt ampra och bestämda texter som förmodligen delvis fungerade som byggstenar till hans 1918 första gången utgivna och flitigt använda "Högsvenska" -katekesen framom andra för åtskilliga generationer finlandssvenskar.

Men det har givetvis också under åren funnits mera renodlat ideologiska artiklar kring finlandssvenskarna och deras situation. För att inte tala om symboliken på pärnarna, varom mera nedan.

Under de första åren är det svårt att se någon enhetlig linje i de uttalat språkpolitiska inläggen, annat än att sympatierna för det mesta låg åt det s.k. bygdesvenska hållet. Det skulle räcka till långt in på 1900-talet innan man redaktionellt satsade mer systematiskt på artiklar kring språkfrågan. Om vi går tillbaka till de första decennierna noterar man t.ex. i kalendern 1894 en intressant artikel under rubriken "Om förfinskningen av den svenska befolkningen i vårt land", skriven av signaturen K.T.O.

1906 finns ett upprop för det nya partiet SFP och 1907 en kort artikel om den förfinskning av landsbygden som är resultatet av att det är så svårt att få svensktalande tjänarinnor (!). 1908 skriver **Uno Stadius** ett engagerat inlägg om vikten av ett hälsosamt leverne, framför allt nykterhet, uttryckligen med tanke på den svenska befolkningens framtid, ett tema han återkommer till också i kalendern 1915.

Av uttalat språkpolitisk karaktär är rapporterna om det arbete som inom det nya Folktinget gjordes i syfte att trygga den svenska befolkningens ställning och intressen, t.ex. i kalendern 1920.

Ofta återkommande är de sammanfattande återblickarna på utvecklingen inom någon del av det finlandssvenska organisationslivet. En sådan är det längre blocket om den finlandssvenska uf-rörelsens historia och framtid i kalendern 1938, på 35 sidor, med uttalanden av olika ledande personer på området. Det var samtidigt en av de första gångerna man haft ett regelrätt temablock.

Under krigsåren präglades kalendrarna givetvis av kriget. Man noterar t.ex. i kalendern 1944 artikeln "Tankar om den finlandssvenska soldaten", av **Lars-Erik Taxell**, med reflexioner kring vad som utmärker den finlandssvenska soldaten till skillnad från den finska.

I samma kalender finns också en arti-

kel om befolkningsfrågan, skriven av **Gösta Cavonius**. Att den uttryckligen bottnade i en oro över sviktande fruktbarhet bland finlandssvenskarna låg helt i tidens anda. Den pedagogiska vinken i slutklämmen är mer än tydlig; Cavonius hänvisar nämligen till den levnadsglade filosofen som ägnat hela sitt liv åt vetenskapen, och när slutet nalkas samlar alla sina beprisade verk i famnen och utbrister: *"Kanske det ändå hade varit bättre med ett barnbarn."* (Kalendern 1944, 68)

Ett par decennier senare, i kalendern 1963, bidrar **Frank Jernström** med artikeln "Faller Nyland i bitar?", om hur de svenska befolkningen i Nyland splittras av den snabba expansionen i huvudstadsregionen.

Det är först på 1960-talet, under **Man-nils** tid som redaktör, som kalendern börjar innehålla mera systematiska temablock i olika frågor, bland dem frågor av språkpolitisk bärvidd. Ett av de första ingår i kalendern 1967, med Finlands femtioåriga självständighet som tema. Här ingår flera tämligen magistrala redogörelser för finlandssvenska samlingssträvanden på olika områden under 50 år. I kalendern 1969 ingår i sin tur en kort historik över Finlands svenska sång- och musikförbunds verksamhet åren 1929-1969.

En liknande genomgång av läget på olika områden, under beteckningen "kulturkröniker", ingår i kalendern 1974. Motsvarande genomgång görs också i kalendern 1982, dvs. i anslutning till SFV:s 100-årsjubileum. Här ingår också en artikel om **A.O. Freudenthal**, svenskhetsrörelsens kanske främsta ideolog, skriven av **Sven-Erik Åström**.

De finlandssvenska frågorna är starkt framme också i kalendern 1985, bl.a. med ett helt block föredrag om "Finlandssvenskheten i det finländska samhället", ursprungligen Studia Generalia-föreläsningar vid Helsingfors universitet.

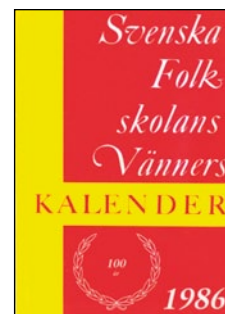
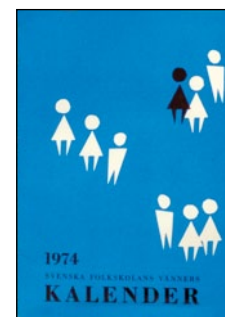
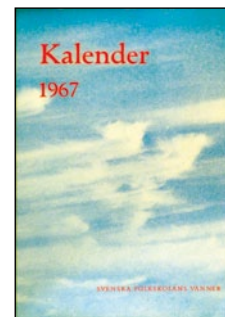
Följande år, i jubileumskalendern 1986,

fortsätter analyserna av finlandssvenskarnas predikament, nu under rubriken "På väg mot år 2000". Bland bidragen noterar man flera tunga inlägg i den fortgående diskussionen om den finlandssvenska strategins grundbultar, t.ex. **Jan-Magnus Jansson** om "Finlandssvenskarnas dubbla strategi" och **Christoffer Taxells** "Enspråkiga lösningar ger tvåspråkig service", dvs. en av de texter där han knäsatte den kända taxellska paradoxen.

Därefter, under **Christoffer Grönholms** egid, kommer temanumren tätt. Men eftersom de nyligen beskrevs av **Olle Spring** i jubileumskalendern 2006 skall jag här i huvudsak förbigå dem. Men man kan ju inte undgå att notera att de finlandssvenska frågorna, ur olika synvinklar, hela tiden är starkt framme.

Låt mig ändå lyfta fram några av dessa färska årgångar. Hit hör kalendern 2001, som uttryckligen har de finlandssvenska framtidsstrategierna på olika områden som tema, speciellt inom utbildningen. Följande uttalat finlandssvenska tematik finns i kalendern 2003, under rubriken "historien om Svenskfinland", med **Bo Lönnqvist** som uppenbar idégivare och flitig medarbetare (med hela fyra artiklar).

Några ord om **Bo Lönnqvist** och hans roll som ideolog kan kanske därför vara på sin plats. Han medverkade första gången i kalendern 1973, med en artikel om folkdräkter, ett av hans specialgebit. Men därefter kan man säga att hans perspektiv präglats av en ökande ambivalens ifråga om det finlandssvenska projektet, vilket tydligt framkommer av hans bidrag just i kalendern 2003 (varav några varit publicerade tidigare, bl.a. i kalendern 1997). Hela temanumret åter speglar en viss språkpolitisk ambivalens, och framhäver Svenskfinland uttryckligen som en medvetet iscensatt konstruktion – och därmed också bräcklig och åtminstone principiellt diskutabel. En mer samlad

Ett urval kalenderomslag från 1967 till 2006.

och vetenskaplig analys av Svenskfinland ur detta delvis ironiska perspektiv finns i antologin "Gränsfolkets barn", utgiven av en krets etnologer (Åström et.al. 2006). Den innehåller också flera bidrag av Lönnqvist, delvis identiska med hans artiklar i ovan nämnda kalendrar.

Av de senaste kalendrarna må ännu nämnas 2005, med finlandssvenska symboler som tema och jubileumsnumret 2006, som

alltså innehåller återblickar över tidigare kalendrar. Speciellt den förstnämnda kalendern, innehållande föredrag hållna vid ett symbolseminarium på SFV, kommer säkert ofta att citeras, med sina vägande inlägg om de viktigaste finlandssvenska symbolerna, såsom martallen (**Clas Zilliacus**) och den rödgula flaggan (**Nils-Erik Villstrand**).

Om tendensen i kalendern 2003 var milt ironisk kan man säga att attityden till det finlandssvenska efter det igen har blivit mindre kritisk. Ett uttryck för detta är kanske också utgivandet av **Paula Wilsons** omstridda ortnamnsbok "Röster från forntiden" 2007, på Schildts förlag (som ju ägs av SFV). En bok som enligt många rent vetenskapligt ansågs vara en fullständig nit. Må så vara, men den var också ett uppfriskande försök att ifrågasätta den fortfarande så finsknationellt präglade ortnamnsforskningen – också inom Svenskfinland.

Och apropos nitar kan jag inte låta bli att nämna den pinsamma analys av "några ledande europeiska politiker" som finns i kalendern 1924, signerad **Artur Eklund**. Om Mussolini heter det nämligen att han "tryggt kan betecknas som ett geni" och att han är "en verklig statsman /som/ förmår pålägga sig själv och sina anhängare måttfull behärskning, när så tarvas". Och Eklund avslutar: "Han har infört någonting nytt i samtidens politik; han bådär en ny tid." Ja sannerligen. Historiens facit är inte alltid barmhärtigt.

Återblickar och krönikor

Låt mig nu övergå till det övriga kalendermaterialet. I de första årgångarna ingick regelbundet en artikel kallad "Återblick", med en sammanfattande kommentar kring det senaste årets händelser. De skrevs oftast av signaturen **C.Carstens**, och ingick i kalendrarna 1886-1890, 1894 och 1897. Sedan föll de av någon anledning bort.

Ett nytt försök gjordes 1921, nu under rubriken "Årskrönika 1/II 1920 - 1/II 1921", skriven av signaturen Red., dvs. redaktören (Einar Pontán). Det var en helt katalogartad uppräknings- och händelser-, i kronologisk ordning, som emellertid blev en engångsföreteelse eftersom den aldrig upprepades.

Det skulle gå hela fyra decennier innan en ny redaktör gjorde ett nytt försök att återuppliva årskrönikorna, dvs. 1961, då den nytillträdda Ragnar Mannil introducerade en ny typ av artikel kallad "Plock ur årskrönikan, 1960-61". De ingick i kalendern åren 1961-1964, alla skrivna av Mannil, men föll sedan bort. Och det var lite synd, eftersom krönikorna i Mannils tappning var personligt hållna sammandrag av händelser och tendenser på det finlandssvenska utbildnings- och kulturfältet. Men svagheten var kanske just att de var delvis person-

ligt färgade, och säkert också arbetsdryga att skriva.

Efter det har det inte gjorts några motsvarande försök att sammanfatta det skeddade under året. Med undantag av de då och då förekommande krönikorna över det som skett på kulturlivets olika områden under det senaste året/de senaste åren, t.ex. i kalendrarna 1974 och 1975 samt 1982.

Däremot har det ofta, framför allt under de senaste decennierna, gjorts sammanfattande analyser av den tid som ligger framför, ofta i temablock med artiklar från olika områden. Dyliga utblickar har gjorts t.ex. 1979 ("Inför 80-talet"), och 1983, under rubriken "inför 1984", dvs. Orwells år. Och så givetvis de obligatoriska framtidsutblickarna inför millenieskiftet. I detta fall kalendern 1986, som nästan helt ägnades temat "På väg mot år 2000".

Minnesrunorna

Den för en större publik kanske mest kända delen av kalendrarna är avdelningen nekrologer, eller minnesrunor. Även den kedjan är obruten, och de samlade minneskrifterna över avlidna personer formar sig därmed till en sann kultur- och personhistorisk guldgruva för envar som söker uppgifter om personer i det förgångna. "Detta sista finlandssvenska rum", för att citera Olle Springs fyndiga formulering i kalendern 2006.

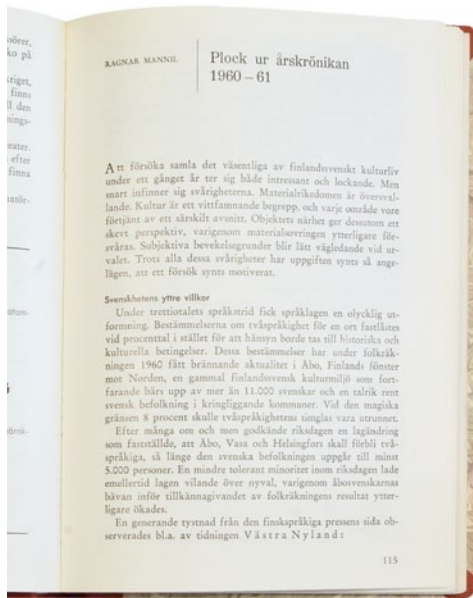
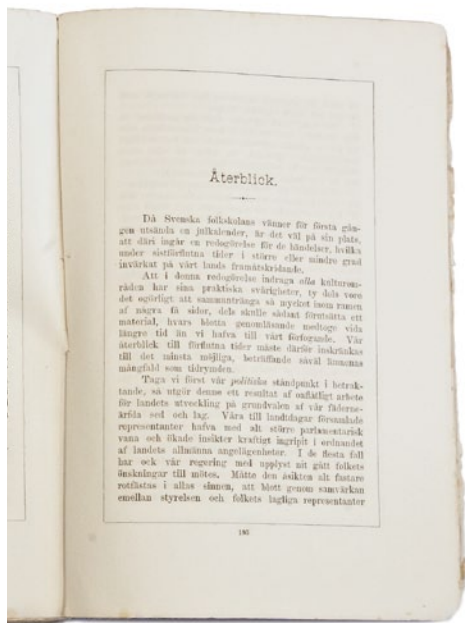
Det handlar nämligen om en aktningsvärd mängd minnestexter, hela 1 810 stycken, med denna årgångs nekrologer medräknade. Det gör i snitt 15 per år. I början var de färre, cirka fem per nummer, medan antalet minnesrunor de senaste decennierna kretsat kring 20 per år. Toppåret torde vara 2004, med hela 31 minnesrunor. En matrikel över runorna fram till 1999 finns i kalendern 1999, och idag finns den kompletta

listan publicerad på www.sfv.fi.

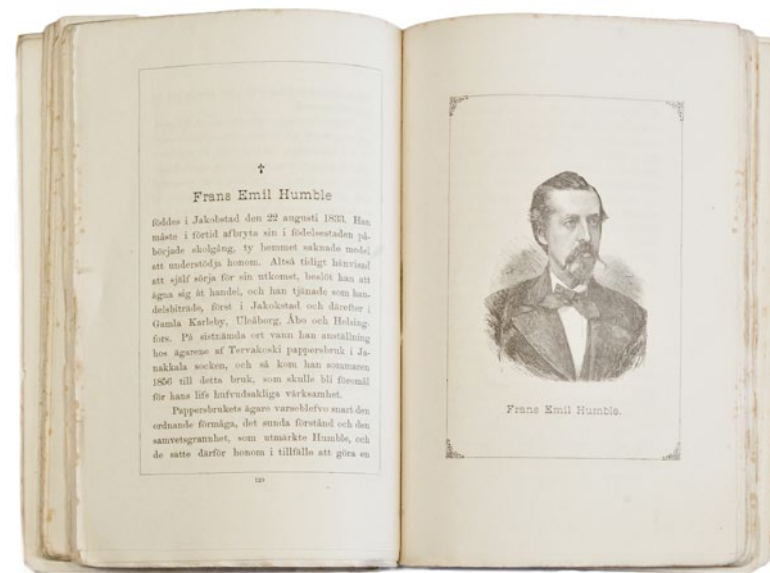
Nekrologerna fanns med redan i den första årgången 1886, med tre dödsrunor. En av dem gällde Vilhelm Grefberg, SFV:s dåvarande ordförande och en av grundarna, som själv varit med om att initiera utgivningen av kalendern.

Under årens lopp har minnesrunornas plats i kalendern varierat, liksom deras utformning och rubrik. I början var de utspridda i texten, men småningom samlades de till ett gemensamt block, med lite olika placering antingen i mitten eller mera mot slutet. Rätt snart etablerades emellertid placeringen sist i den egentliga texten, före det avslutande blocket med SFV:s verksamhetsberättelser och annan information.

Också rubriken har varierat. Först kallades texterna "dödsrunor" och därefter "nekrologer". Under några år i början av 1900-talet ingick de under benämningen "Från dödens skördefält". Efter inbördes-

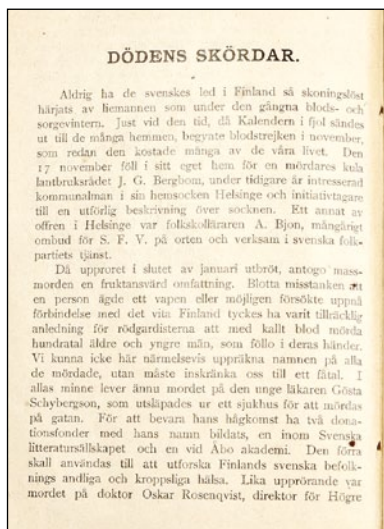

Exempel på återblickar under olika perioder; till vänster från 1886 och till höger Mannils årskrönika 1961.

En av dödsrunorna i den första kalendern 1886, över **FRANS EMIL HUMBLE**, med ett stort träsnitt.

kriget år 1918, i en kalender med Mannerheim på pärmen, talar man dramatiskt om "Dödens skördar", där man i korta texter omnämner alla som stupat under det röda våldet. Från 1922 återkommer benämningen "Minnesrunor", som därefter blir bestående.

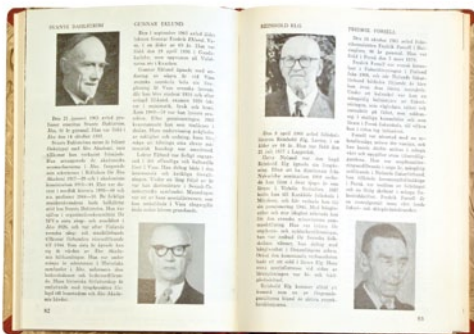
Inbördeskriget gav en helt egen avdelning dödsrunor, 1918.

Också den typografiska stilen och layouten varierar. I början var alla texter försedda med träsnitt eller motsvarande porträtt av den avlidna. Ifall det handlade om en mycket känd och central person var porträttet ibland tryckt på ett stadigare papper, förmodligen med tanke på att läsarna kunde hänga upp porträttet på väggen. Fotografier kom med rätt tidigt, ett av de första 1893.

Vem blev då föremål för en minnesruna? Också på den punkten har praxis varierat. Till en början var det enbart kända personer, mestadels män. De allra första åren också kända profiler från andra länder. Från 1904 sker en viss "demokratisering", men så att de bemärkta personerna fortfarande får egna och längre runor medan personer av

lägre dignitet samlas under rubriken "Från dödens skördefält", med kortare texter, ibland utan bild och utan författarsignatur.

Med tiden etablerades sedan den kutym som rätt till våra dagar, dvs. texter under rubriken "Minnesrunor", där alla är ungefär lika långa. Den enda svackan finns från 1966 framåt, i nästan ett decennium. Den upphör med kalendern 1974, då redaktören **Ragnar Mannil** konstaterar att "Årets kalender återupptar traditionen att publicera minnesrunor över finlandssvenska kvinnor

Minnesrunor av det kortaste formatet, 1966.

och män som varit verksamma inom bildnings- och kulturlivet" (Kalendern 1974, 81).

Man hade visserligen publicerat fotoförsedda minnesrunor också under mellantiden, men de var påfallande korta (2-3 per sida), och närmast av karaktären notiser i uppslagsverk. Ibland rentav utan författarsignatur (och antagligen skrivna av redaktören). Ett år saknas de helt, dvs. 1973. Inte att undra på att traditionen "återupptogs" följande år, för kritiken hade antagligen varit hård, och med rätta. Som kompensation ingår i kalendern 1974 minnesrunor över personer avlidna både 1973 och 1974, sammanlagt 26.

Redigering och yttre utformning

När man systematiskt bläddrar i den halvannan meter långa raden av kalendrar är

det egentligen överraskande lite som till det yttre har förändrats. Namnet har från början varit detsamma, dvs. Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner, eller kortare: SFV-kalendern. **Olle Spring** frågar sig i kalendern 2006 när den kortare benämningen etablerades. Det var, åtminstone när det gäller omslaget, i samband med kalendern 1989, och därefter det har namnet på pärmen alltid varit SFV-kalendern, plus årtal. (Årtalet har för övrigt en gång fallit bort på pärmen, dvs. 1973.)

Man kan också notera att den nya stavningen (i stället för "utgifven af") infördes fr.o.m. 1908.

Formatet har alltid varit ungefär detsamma, och detsamma gäller sidantalet, som hållit sig överraskande konstant kring c. 200 sidor. Den fylligaste hittills är Pontáns historik i jubileumsårgången 1957 (75 år), då kalendern omfattar hela 336 sidor, medan den tunnaste från 1980 har 112 sidor.

Rätt länge var redaktionen överraskande sparsam med att namnge såväl sig själva som författarna till de olika bidragen. Redaktörernas namn kom med på försättsbladet först från 1895, och en stor del av artiklarna, såväl längre artiklar som kortare minnesrunor och liknande, var länge antingen helt anonyma eller försedda enbart med initialer eller annan signatur.

Den relativa anonymiteten var förmodligen allmän kutym under kalenderns första tider, kanske delvis för att man arbetade under den ryska censurans övervakande öga. En gång, i kalendern 1904, framgår detta också explicit, i form av en pytteliten text nere på försättsbladet: "Tillätet af censuren. Helsingfors den 24 november 1904." Men det var också enda gången.

Sparsamheten när det gäller att presentera författarna har emellertid fortsatt ända till i dag; det är nämligen rätt överraskande att man fortfarande saknar ens kortfattade presentationer av författarna. Kanske

för att läsarna alltid förväntas känna varandra i Svenskfinland?

Ser vi till typografin och ombrytningen noterar vi att texterna under de första åren ramades in av en ruta (se bilderna på föregående uppslag), men dessa ramar föll bort fr.o.m. kalendern 1889, varefter texterna mycket länge sattes i en spalt. Det nuvarande systemet med två spalter också för avdelningen artiklar infördes fr.o.m. kalendern 1983 (minnesrunorna var satta i två spalter redan tidigare). Man kan generellt säga att kalendern ungefär från början av 1930-talet ifråga om disponeringen av materialet fick den utformning den fortfarande har.

Det nämndes tidigare att illustrationerna under de första åren ibland var tryckta på bättre papper, förmodligen med tanke på att de kunde hängas upp på väggen. Under de första åren på 1900-talet innehöll kalenderna ibland också små konstbilagor i färg, t.ex. en inkom för kalendern målad tavla av **Viktor Westerholm** (kalendern 1905). Senast infördes en dylik bilaga 1960, i samband med en uppsats av **Åke Gulin** om nio bildkonstnärer.

En av anledningarna var säkerligen den

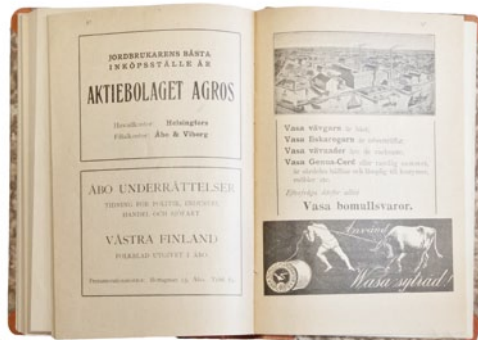
ALBERT EDELFFELTS kända Borgåvy, kalenderomslag 1904.

då nya trycktekniken, som medgav avsevärt vackrare färger än tidigare. Något redaktionen noterar i en text till omslaget 1904 (Edelfelts kända Borgävy från Näsebacken mot domkyrkan, känd bl.a. från askarna med s.k. Borgåkritor): "utfördt å aktiebolaget F.Tilgmanns stentryckeri", som "utgör ett förträffligt prof på hvad af denna art redan kan åstadkommas i vårt land".

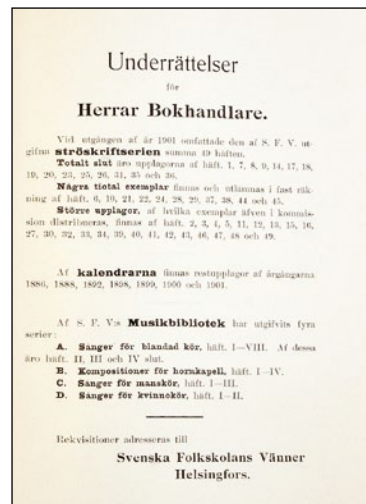
Och man fortsätter: "Bilderna är framställda endast medels trenne färgtryck: gult underst, därpå rödt och sist blått. Genom sammansättning af dessa trenne tryck hafva åtskilliga komplementfärger såsom grönt, brunt, violett m.fl. uppstått. – Kalenderns läsare skola säkert villigt och tacksamt medgifva, att bilden såväl i konstnärligt som tekniskt afseende fyller alla fordringar". (Kalendern 1904, 242)

Ett centralt inslag i kalendrarna har alltid varit föreningens egna årsberättelser och annan information av den karaktären. Första gången år 1890 och regelbundet från 1895. Under en lång tid fanns verksamhetsberättelsen i början av kalendern, men från 1928 flyttades avdelningen till slutet. Med åren har den svällt ut, i takt med SFV:s expanderande verksamhet. Först endast årsberättelsen och förteckningen över SFV:s ombud, men småningom tillkom allt flera redogörelser för olika verksamhetssektorer. Hit hörde framför allt brevinstitutets expanderande verksamhet, med komplett program. Under en period på 1970-talet kom denna avdelning, tillsammans med annonserna att utgöra mer än hälften av totalantalet sidor.

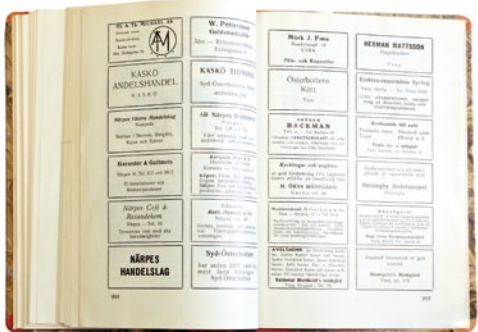
Annonser ingick redan i de första årgångarna, främst i slutet av kalendern. Därefter har antalet annonser varierat stort. Mest fanns det av dem under 1960-talet, d.v.s. under Mannils tid. De samlades nu i en separat annonsavdelning i slutet, som ibland kunde omfatta 60–70 sidor. Utöver större företags annonser ingick också mindre annonser från småföretag runtom i

Det fanns annonser redan de första åren, här från 1918.

"Underrättelser för Herrar Bokhandlare", 1901.

Periodvis har det funnits också många små annonser, här från 1956.

Svenskfinland, grupperade kommunvis. En betydande inkomstkälla, får man förmoda, men också ett drygt arbete för redaktionen. Samtidigt återspeglar de många annonserna också den svenska samhörighet och ansvarskänsla som då ännu rädde också inom näringslivet.

Ser man på ambitionsnivån när det gäller redigering har den självfallet varierat, och framför allt höjts med åren. Till en början var det hela tämligen amatörmässigt och improviserat, vilket tydligt framgår av Petrus Nordmanns korta tillbakablick i kalendern 1912 (s. 248–249), med bl.a. följande ärliga erkännande: "Någon på förhand strängt uppgjord plan över det, som årsboken bör inrymma, har icke blivit följd, utan har redaktören efter råd och belägenhet beträffande beställda och självmant insända bidrag försökt göra innehållet så rikt och omväxlande som möjligt."

Något som faktiskt syns alldeles konkret i de första årgångarna, genom att de olika artiklarna kommer i en helt slumpmässig ordning – vilket explicit bekräftas av den brasklapp som fanns införd under innehållsförteckningen under några år på 1890-talet: "uppsatserna hafva blivit införda i den ordning manuskripten inkommit".

Med tiden har ambitionsnivån stigit, även om redigeringen av allt att döma rätt långt in på 1900-talet gjordes helt av redaktören själv, kanske i samarbete med tryckeriet. Och så har det uppenbarligen fortsatt ända in i våra dagar, även om kunnandet helt uppenbart har ökat, fr.a. kanske med tillkomsten av redaktionssekreterare med specialkunnande på området, dvs. från Alf Snellman framåt. Enda undantaget är omslaget, som vanligen anförtrotts professionella grafiker och konstnärer (mera därom nedan).

Rätt ofta, framför allt under de senaste åren, har innehållet i de olika årgångarna, såsom vi redan sett, präglats av ett visst tema. Bland de äldre temanumren kan man näm-

na litteraturtemat i kalendern 1958, och de tidigare nämnda temablocken kring finlandssvenskarna och deras framtid. Och, som tidigare nämnts, "inför 1984", i kalendern 1983.

Dessa teman utgjordes emellertid oftast av mindre block i kalendern. Regelrätta temanummer började utges först på 1980-talet, i samband med att Christoffer Grönholm övertog posten som kanslichef, och också aktivt medverkade i planeringen av kalendern. Temanumren blev nu förhärskande, något som enligt Olle Spring i kalendern 2006 "inte varit en oomstridd publiceringspolicy". Han konstaterar att redaktören (d.v.s. CG), trots kritiska röster "energiskt hävdade sin linje", och att han "haft ett observant öga för stämningarna i samhället, i debatten, och många gånger valt kalenderteman som ligger exakt i tiden". Ibland kusligt exakt, som då temat "Finlands-svenska rum och nätverk" 2001 illustrerades med ett foto av Manhattans skyline, med de svenska centralorganisationernas logon på de olika skyskraporna. Ett nummer som kom ur trycket strax efter 9/11, vilket tvingade Christoffer Grönholm att djupt beklaga sammanträffandet.

Pärmarnas symbolik

Ser man hela raden av kalendrar (sådana de framstår i SFV-kansliets imponerande "väggtafla" i aulan, med samtliga kalendrar upphängda, eller denna kalenders omslag) noterar man genast att brokigheten överlag varit stor, och det egentligen aldrig funnits någon enhetlig grafisk linje. Förutom alltså namnet Kalender, plus årtal och utgivarens namn.

I början var de patriotiska och starkt symboliska illustrationerna förhärskande. Exempel på rent patriotiska motiv är olika varianter av Finlands vapen (1896, 1917, 1940 och 1943) och fotot av Walter Runebergs staty Lex (1894). Till de symboliska motiven hör i sin tur t.ex. bilden av den ensam-

Pärmarna har ofta haft patriotiska motiv.

me fiskaren vid det brustna ankaret (1899) och den likaså ensam lotten, stolt blickande ut över ett stormande hav (1912), med kompletterande ”dikt till vignetten” inne i boken, av **Jacob Tegengren**. Den sistnämnda pärmen symboliserade ju lotsarnas kamp under förryskningen. Starkt symbolladdad är också den enkla teckningen av en stubbe, med ett spirande nytt skott, krigsåret 1944.

Till de symboliska hör också de pärmbilder som bidragit till att befästa bilden av det svenska Finland. Den kanske främsta av dem den första avbildningen av det vi kallar Svenskfinland, dvs. **Alex(ander) Federleys** teckning av det svenska bosättningsområ-

Kalendern har bidragit till att befästa bilden av Svenskfinland.

Porträtt av olika stormän har också prytt många pärmar. Däremot har inte en enda kvinna porträtterats på motsvarande sätt under alla de 125 åren!

Under 1930- och 40-talet var omslagen anspråkslösa.

det, på omslaget 1897. Ett motiv som senare återkom, i mera naivistisk stil, 1992. Alex Federley återkom flera gånger som tecknare, och var ju också i övrigt en av de centrala upphovsmännen ifråga om finlandssvenska symboler, t.ex. ”Mannen med flaggan” (som aldrig förekommit på kalenderns omslag, med undantag av en enkel skiss på kalendern 1991, invid en teckning av Topelius, som var temat för året).

Till de patriotiska omslagen kan man kanske också räkna dem som återger bemärkta personer, ofta i samband med att de avlidit, eller centrala händelser och begivenheter, såsom ÅA:s invigning 1919. Enskilda personer som prytt omslaget är **Anders Chydenius** (1902), **J.L.Runeberg** och **Gabriel Porthan** (1903), **Uno Cygnaeus** (1910), **Leo Mechelin** (1914), **Gustaf Mannerheim** (1918), **Axel Lille** (1921), **Petrus Nordmann** (1923), **Otto Andersson** (1966) samt **Topelius** (både 1991 och 1997, delvis också 1898).

En kategori för sig bland omslagsbilder utgör fotografierna (eller teckningar) av SFV:s olika kärnverksamheter, dvs. skola och läsning samt musik och sång. Det förstnämnda temat var i olika utföranden ofta återkommande under de första åren, medan bilder från sängfester och folkdansstämor varit återkommande pärmotiv under de senaste decennierna.

Under vissa perioder har omslagen varit påfallande anspråkslösa, t.ex. under

1930-talet, då pärmen endast pryddes av SFV:s logo, på enfärgat papper, förmodligen pga. den rådande dyrtiden. Samtidigt noterar man att omslagen redan under de första åren också kunde vara överraskande färggranna och avancerade, t.ex. omslagen 1904 och 1905, med tavlor i flerfärg på pärmen. Färggranna foton präglar också pärmar under 1960-talet, men dessa är mer dekorativa än symboliska.

Det är egentligen först på 1990-talet som omslagen får en mera medveten grafisk form, oftast signerade **Anders Carpelan** (om man undantar några grafiskt stilerade pärmar åren 1974–77, signerade **Allan Frilander**, samt en helt avvikande bild 1970, av **Viktor Vasarely**). Anders Carpelans första omslagsarbete torde av stilen att döma vara kalendern 1993 (även om namnet inte anges), men åtminstone från 1994 är Carpelan ofta anlitad grafiker, vilket gav kalenderpärmen ett grafiskt lyft. I kalendern 2010 hade Carpelans namn p.g.a. ett missöde ramlat bort – medan den nya redaktören **Sandelin** har ansvaret för kalenders pärmutformning detta år.

SFV och dess kalender behövs mer än någonsin

Svenska folkskolans vänner föddes i en tid då den finska nationalismen var stark, också på svenskspråkigt håll. I dag går mycket av allt detta igen; svenskan och den svenska kulturen i vårt land är igen svårt trängd,

såväl på det strukturella som det psykologiska planet.

Till det förra hör alla de reformer inom den offentliga förvaltningen som systematiskt underminerar förutsättningarna för en levande svensk kultur i vårt land, dvs. de svenskdominerade förvaltningsområdena, med kommunerna som den i särklass viktigaste enheten. Vår språklag med alla dess generösa stadganden om service på det egna språket står och faller ju mycket långt på att det fortfarande finns kommuner där svenskan är i majoritet.

Till de psykologiska faktorerna hör attitydklimatet, framför allt på finskt håll, men också bland finlandssvenskarna själva. De senaste åren har medfört en stark frammarsch för en ny och mer aggressiv finsk nationalism, som fått betydande delar av de finska eliterna att vackla när det gäller försvaret av vårt lands traditionella tvåspråkighet.

Men också inom de egna leden är splittringen och tveksamheten tydlig – liksom den egentligen alltid har varit. Ett illavarslande tecken på en gryende omformulering av de centrala strategiska dogmerna ifråga om svenska särlösningar är tankesmedjan Magma's rapport om "En- eller tvåspråkiga lösningar", skriven av forskaren **Linnéa Henriksson** (Henriksson 2011). Illavarslande därför att man i rapporten överraskande oförsiktigt, och med tämligen lite på fötterna rent forskningsmässigt, lanserar en helt ny "tredjedelsprincip" ifråga om när tvåspråkiga lösningar ur minoritetens synvinkel kan accepteras.

Om den svenska minoriteten uppgår till minst 30 procent fungerar den svenska servicen tillfredsställande, löper resonemanget, vilket omsatt i politiska strategier, t.ex. med tanke på förestående sammanslagningar inom den offentliga förvaltningen, innebär en radikal förskjutning och omformulering av hittillsvarande finlandssvenska grund-

bultar. Och det är förvånande eftersom de finlandssvenska forskarna, såväl statsvetare och sociologer som humanister och språkvvetare, hittills varit förhållandevis enstämmiga i sitt försvar för svenska lösningar och svensk kulturautonomi som den enda pålitliga garantin för att svenskan också i praktiken skall vara ett levande och samhällsbärande språk.

Men det sker alltså nu tydliga förändringar ifråga om attityderna, på många plan, och delvis smygande. Till de sistnämnda hör inte minst de förändringar som kommunernas allt sämre ekonomi tvingar fram t.ex. inom utbildningen, med allt starkare krav på tvåspråkiga lösningar, på alla stadier: grundutbildningen, andra stadiet och den fria bildningssektorn. Det finns rentav de som hävdar att de enspråkiga lösningar man gick in för under språkstriden för drygt hundra år sedan var ett misstag, eftersom det innebar att man "fördubblade enspråkigheten", för att tala med Anna-Riitta Lindgren, professor i finska som forskat i hur den svenskspråkiga eliten på 1800-talet gick i bräsch för finskhetsrörelsen, och frivilligt bytte språk – något som ju internationellt är unikt (SPT-intervju med Lindgren, ex.vis i ÖN 10.9.2011). Misstaget låg alltså enligt henne i att man inte grep chansen då språken ännu var förhållandevis jämbördiga, och faktiskt utvecklade tvåspråkigheten.

Två helt färska exempel, när detta skrives, men det finns många fler. Envar med insyn i kommunalpolitiken runtom i Svenskfinland vet att förvirringen och osäkerheten i dag är stor, också ifråga om de strategiska grundprinciper man hittills trodde att var, om inte gjutna i sten så åtminstone sällan på allvar ifrågasatta. Jag vägrar t.ex. tro på det kloka i den uppgivna resignation som kommer till uttryck i Linnéa Henrikssons slutsatser: "*Eftersom undvikande- och protestlinjen sällan fungerar kan det hän-*

da att det är en mera fruktsam strategi att acceptera centraliseringsivern och försöka arbeta med svenska frågor inom nya större strukturer, istället för att hoppas på att inget ska hända." (Henriksson 2001, 80) Undfallenhetslinje talade man om på 1800-talet, och den beteckningen tycker jag fortfarande är fullt gångbar.

I den här situationen behöver vi Svenska folkskolans vänner precis lika mycket som när det begav sig i slutet av 1800-talet. Och det uttryckligen för exakt de ändamål som föreningen ursprungligen tillkom, d.v.s. att säkerställa folkbildningen på svenska, med allt vad det innebär av svenska skolor, svenska arbetar- och medborgarinstitutioner och folkhögskolor, svenska hembygdsorganisationer, svenska organisationer inom sång och musik, osv.

I den finlandssvenska fond- och organisationsfloran har SFV alltid haft en ut-

präglad bred och folklig förankring, såväl regionalt som ideologiskt. Den senaste tidens stora citysatsningar i Helsingfors centrum, koncentrerade kring flaggskeppet G18, förefaller att i viss mån ha förskjutit föreningens fokus, och tagit en kanske alltför stor del av uppmärksamheten. Det är att hoppas att den tyngdpunktsförskjutningen är tillfällig. SFV behövs mer än någonsin, just för sitt ursprungliga uppdrag.

I det arbetet har också SFV-kalendern sin givna och viktiga roll. Konkurrensen om läsarna är visserligen i dag helt annan än den var för 125 år sedan, men vi har fortfarande ett stort behov av en regelbundet utkommande årsbok med stor spridning, där kunniga skribenter kan ge läsekretsen en uppdaterad analys av var vi står, och vart vi är på väg.

För att inte tala om att en obruten kedja på 125 år redan i sig är ett arv som förpliktar.

Referenser:

Cavonius, Gösta: Tanke och gärning. Svenska folkskolans vänner 1882-1982. SFV:s förlag, Helsingfors 1982.

Henriksson, Linnéa: En- eller tvåspråkiga lösningar. Om språkliga konsekvenser vid sammanslagningar. Magma pm 2, Helsingfors 2011.

Lille, Axel: Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse. Helsingfors 1921

Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner, åren 1886-2010, samtliga årgångar.

Pontán, Einar: Svenska folkskolans vänner. 75-årshistorik. Kalender 1957

Rosenberg, Thomas: "Det är en tid af sorg, under hvilken 'Östra Nyland' ser dagens ljus" - några randmärken till ÖN:s tillkomst och första decennier. Ingår i: Östra Nyland. Berättelser om världens östligaste blad. Red. Camilla Berggren, Lovisa 2011.

Åström, Anna-Maria & Lönnqvist, Bo & Lindqvist, Yrsa: Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävande i kulturanalytiskt perspektiv. SLS, Helsingfors 2001.